

КОНЦЕПЦІЯ СУТНОСТІ ТАКТИЧНИХ ОПЕРАЦІЙ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ

БАРАНЯК Володимир Михайлович - кандидат хімічних наук, доцент Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти Національного університету "Львівська політехніка", кафедра кримінального права і процесу

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6161-7862>

УДК 343.98

DOI 10.32782/LAW.UA.2023.1.17

Аналіз наукової літератури засвідчує неоднозначність вирішення питання щодо сутності тактичної операції, теоретичних засад побудови тактичних операцій та практики їх реалізації в кримінальному провадженні. Тактична операція є системою узгоджених слідчих, оперативно-розшукових та інших дій, що здійснюються повноважними посадовими особами органів слідства та оперативних служб органу внутрішніх справ з дотриманням режисури законності для вирішення завдань кримінального судочинства. Зміст таких завдань під час розслідування кримінальних правопорушень визначається питаннями, що входять у предмет доказування, які є типовими, і їх оптимальне вирішення передбачає виконання певного алгоритму.

Основою для розробки теорії та практики слідчих операцій є визначення, що містить вказівку на основні практично значущі ознаки тактичних операцій.

Ключові слова: тактична операція, концепція, сутність тактичної операції, розслідування кримінальних правопорушень, слідча дія, тактична комбінація, слідча операція.

Постановка проблеми

Удосконалення діяльності з розслідування кримінальних правопорушень призвело до виникнення нової форми її організації та здійснення – тактичних операцій. Як метод, що виник на основі слідчої практики, вирішення конкретних, досить складних проміжних завдань окремих етапів розслідування, на основі насамперед інтегрування

дій різних суб'єктів, що його здійснюють, тактичні операції викликали закономірний інтерес вчених.

Стан дослідження проблеми

Нині загалом сформувалася загальнотеоретична концепція тактичних операцій під час розслідування кримінальних правопорушень. Вченими-криміналістами А. В. Дуловим та В. І. Шикановим створені фундаментальні праці з цієї проблематики. Значний внесок у її розвиток зробили також Р. С. Белкін, І. Ф. Герасимов, Я. Я. Драпкін, А.А.Закатов, А.Є. Михальчук, В.О.Образцов, Н. П. Яблоков та інші автори.

Однак, незважаючи на значну кількість наукових праць, які присвячені дослідженню сутності тактичних операцій під час розслідування кримінальних правопорушень, багато питань залишається ще не дослідженими, окремі з них неоднозначно вирішуються в теорії і на практиці.

Мета і завдання дослідження полягає в аналізі концепції сутності тактичних операцій під час розслідування кримінальних правопорушень.

Виклад основного матеріалу

Тактичні операції (і як реальна практика раціонального і ефективного використання сил і засобів під час розслідування кримінальних правопорушень, і як поняття теорії, що формується) усе більш чітко становить найважливіший структурний елемент слід-

чої тактики і методики розслідування окремих видів кримінальних правопорушень. Напрямок, пов'язаний із розробкою питань теорії і практики тактичних операцій, стає в криміналістиці одним з визначальних.

Поряд із розробкою загальних положень теорії тактичних операцій, а також організаційно-тактичних основ базових (високого рівня об'ємності) тактичних операцій виразно позначилася тенденція до виявлення та вивчення можливостей та умов використання їх під час вирішення окремих тактичних завдань та завдань розслідування.

Тактичні операції як система узгоджених слідчих, оперативно-розшукових та інших дій, спрямованих на вирішення проміжних завдань розслідування, широко реалізуються в роботі правоохоронних органів. Практика розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних зі складною системою встановлення особи, яка вчинила кримінальне правопорушення, накопичила значний досвід планування та проведення таких операцій. Так, наприклад, затримання на місці злочину, розшук злочинців, які вже заволоділи майном, давно здійснюються як тактичні операції.

Використання методу тактичних операцій особливо ефективно під час розслідування складних кримінальних проваджень, таких як кримінальні правопорушення у сфері економічної діяльності, які характеризуються суттєвою неповнотою вихідної інформації, великою кількістю епізодів та учасників кримінального правопорушення або активною протидією розслідуванню з боку зацікавлених осіб.

Оптимізувати, зробити більш ефективним розслідування дозволяють тактичні операції, оскільки вищеназвані необхідні якості повною мірою притаманні діяльності, що становить їх зміст. Це положення узгоджується з визначеннями тактичних операцій, що сформульовані вченими-криміналістами, які вивчали сутність цього явища. Так, В. І. Шиканов зазначав, що «тактична операція – це система узгоджених дій» [1, с.17]. Л. Я. Драпкін характеризував тактичну операцію «як наявність слідчих, оперативно-розшукових та інших дій, що прово-

дяться за єдиним планом, у порівняно стислі терміни і т.д.» [2, с.54].

Таким чином, суть тактичної операції, на нашу думку, саме її тактичної складової, полягає у тому, що рух до певної мети у вирішенні тієї чи іншої проблеми є найбільш продуктивний, коли не намагаються відразу досягти кінцевого результату, а поділяють процес його досягнення на окремі етапи (інакше ми говорили б про стратегічну операцію, прирівнюючи її до розслідування загалом). У межах кожного з них намагаються знайти і використовувати оптимальні засоби, прийоми та способи дій, а також їх поєднання, що забезпечують успішний проміжний результат.

Ефективні дії на кожному етапі – найбільш правильний шлях для якнайшвидшого і максимально повного досягнення кінцевої мети будь-якої діяльності, у тому числі і діяльності з розслідування кримінальних правопорушень.

На основі аналізу слідчої ситуації встановлення особи злочинця виокремлюють пріоритетні напрямки дій, конкретизацію цих напрямків, по суті – вимагають вирішення в цей момент розслідування проміжного завдання. А оскільки саме тактичні операції є ефективним способом вирішення проміжних завдань, то активне використання можливостей таких операцій забезпечує результативність як окремих етапів, так і розслідування в цілому.

Зміст терміна «операція» визначається як «дії, заходи, що виконуються за певним планом і спрямовані на вирішення якогось завдання, досягнення якоїсь мети» [3, с.451]; як «координовані військові дії, а також дії працівників поліції або розвідувальної служби, об'єднаних єдиною метою, завданням» [4, с.44]. Об'єднання вченими-криміналістами термінів у визначенні «тактична операція» та використання його стосовно діяльності з розслідування кримінальних правопорушень можна розглядати як прояв інтеграції, зв'язку та спадкоємності наукових знань у розвитку криміналістики.

Визначення тактичної операції як системи узгоджених дій (наслідкових, оперативно-розшукових тощо) є найбільш правильним. Таким чином, важливим є акцент на іс-

нуванні закономірних нерозривних зв'язків і відносин між елементами, її складовими.

Головною умовою, що забезпечує внутрішню єдність тактичної операції, є та обставина, що всі її проблеми функціонують неодмінно взаємообумовлено.

Крім ознак, що знайшли відображення у вищенаведених дефініціях, у криміналістичній літературі було відмічено іншу якість, що притаманна тактичним операціям. Зокрема, під час визначення тактичних операцій вказувалося, що це система (комплекс, сукупність) дій, яка:

- забезпечує з'ясування певної обставини або кількох обставин, що мають значення для провадження, а також вирішення інших завдань розслідування [5, с.7];

- розроблена для вирішення завдань, що виникають у конкретних слідчих ситуаціях [6, с.67];

- визначає слідчу ситуацію та виконується повноважними посадовими особами під керівництвом слідчого [7, с.73].

Остання з наведених якісних характеристик тактичної операції потребує деякого пояснень. У певних випадках можуть проводитися операції, у яких поєднуються і слідчі дії, і оперативно-розшукові заходи. Такі операції, на думку Р.С. Белкіна, є оперативно-тактичними операціями (комбінаціями) [8, с.211-212] і можуть здійснюватися під керівництвом посадової особи органу дізнання. Це має місце в ситуаціях, коли тактичну операцію проводить орган дізнання без участі слідчого і реалізує у ній як власні специфічні функції, так і функції слідчого. Деякого змішування понять «тактичної операції» і «тактичної комбінації» можна, на наш погляд, уникнути, спираючись на останню наведену якісну характеристику тактичної операції, - тактична операція визначається слідчою ситуацією і проводиться повноважними посадовими особами під керівництвом слідчого, що дозволяє говорити про «слідчі операції». Коли в тактичній операції беруть участь і слідчий, і орган дізнання, кожен із них самостійно діє в межах власної компетенції.

Отже, під тактичною операцією слід розуміти криміналістичну операцію, тобто сукупність чітко спланованих, скоордино-

ваних і узгоджених за всіма необхідними умовами дій слідчого і осіб, що взаємодіють з ним.

У зв'язку з цим найчастіше тактичну операцію розглядають з погляду взаємодії слідчого з працівниками органу дізнання. На думку І. Ф. Герасимова, у тактичній операції поєднуються різні дії, що виконуються різними особами за узгодженим планом, якщо ж мова йде лише про кілька дій слідчого, які виконуються ним для вирішення проміжного завдання в певній послідовності, то це не тактична операція [9, с.4-5].

Звісно ж, що таке твердження не виправдане. Тактичні операції можуть і повинні проводитися слідчим, під час вирішення проміжних, нехай навіть складних завдань, достатньо його компетенції, знань і досвіду. Ця думка підтримана Н. В. Кручиніною і В. І. Шикановим, які відзначали, що оперативно-розшукові дії не є факультативною властивістю тактичної операції, що становить «комплекс взаємопов'язаних слідчих дій і організаційно-тактичних заходів, які за необхідності можуть бути доповненими оперативно-розшуковими, ревізійними та іншими діями і прийомами» [10, с.169].

Визначаючи сутність тактичної операції, слід розглянути питання про співвідношення тактики проведення названих операцій загалом і тактики проведення окремих слідчих дій, які структурно входять до тактичної операції. Тут, на нашу думку, слід враховувати два аспекти: процесуальний і тактичний. У процесуальному аспекті слідчі дії зберігають своє самостійне значення у системі дій. Система слідчих дій складає процесуальну основу тактичної операції слідчого.

Тактика проведення відповідних окремих слідчих дій у відношенні до завдань, що вирішуються шляхом проведення тактичних операцій, багато в чому похідна, має підпорядкований, допоміжний характер. При цьому, зокрема, виникає необхідність визначити найбільш доцільне поєднання слідчих дій з тим, щоб досягти необхідного результату з найменшими витратами сил і часу, встановивши тим самим режим ефективності.

Відповідно в умовах тактичної операції слід розрізняти однозначну, альтернативну

та будь-яку послідовність проведення слідчих дій. Однозначною є така послідовність, за якої одна з поєднаних дій ніби логічно випливає з іншої (огляд документа на місці його виявлення, а вже після цього – призначення почеркознавчої експертизи і ТЕД). Альтернативна – допускає можливість чергування слідчих дій залежно від конкретних обставин (наприклад, після огляду документів за його результатами доцільніше призначити криміналістичну експертизу чи допитати підозрюваного), а також і паралельне (одночасне) їх проведення (наприклад, після огляду документів призначити криміналістичну експертизу, одночасно допитати підозрюваного з пред'явленням йому ксерокопій документів), за результатами експертизи допитати повторно з метою викриття у брехні). Будь-яка – це така послідовність проведення слідчих дій, яка не має значення для одержаних результатів (наприклад, фіксація безумовних фактів – наприклад, видача документів під час допиту та їх подальший огляд).

Залежно від тактичного завдання, що стоїть перед слідчим на певному етапі розслідування, і слідчої ситуації обумовлюється і тактика окремих слідчих дій, що утворюють тактичну операцію. Наприклад, значною мірою зумовлює об'єм і послідовність пред'явлення доказів під час допиту обвинуваченого, характер дій слідчого під час проведення обшуку, рішення про пред'явлення підозрюваному документів або предметів тощо.

Сказане, звичайно, в жодному разі не применшує значення самостійної тактики окремих слідчих дій; часто саме вона може принести успіх усій тактичній операції. У зв'язку з цим ми хотіли б підкреслити, що в системі дій, які становлять тактичну операцію, тактика окремих слідчих дій, що є підпорядкованою загальному завданню, у кожному випадку набуває нового інтегрування, взаємовизначення і доповнюючих ознак.

Визначена сутність тактичних операцій, що здійснюються під час розслідування кримінальних правопорушень, звичайно, не є остаточною. Проте викладене вище дозволяє, на нашу думку, сформулювати основні ознаки сучасного бачення тактичної опера-

ції в розслідуванні кримінальних правопорушень.

Названі дії, хоча в результаті й спрямовані на досягнення загальних цілей розслідування, безпосередньо покликані вирішувати окремі проміжні (тактичні) завдання розслідування. Зміст тактичних завдань тактичної операції обумовлюється предметом доказування, що підлягає встановленню під час розслідування кримінального провадження.

Тактичні завдання тактичної операції є типовими, і оптимальне вирішення їх передбачає виконання відповідних алгоритмів. Окремі дії, що утворюють систему тактичної операції, правомірні за умови, якщо вони передбачені або відповідають нормам процесуального закону та підзаконним нормативним актам.

Одноосібним керівником тактичної операції є слідчий. Наділений широкими процесуальними повноваженнями управлінського характеру, слідчий забезпечує узгодженість і непротивіччя складових дій слідчого характеру. Слідчий несе всю повноту відповідальності за визначення виду, планування, підготовку, здійснення та результати тактичної операції. За необхідності слідчий одноосібно проводить тактичну операцію, мабуть, це можна вважати підставою для доповнення визначення тактичної операції слідчою операцією.

У зв'язку з цим пропонуємо ввести доповнення до чинного Кримінального процесуального кодексу України з питання вдосконалення призначення і провадження слідчих операцій. Дефініцію слідчої операції слід внести до розділу «Досудове розслідування» КПК України як універсальне поняття: «Слідча операція – це система узгоджених і скоординованих між собою дій, що здійснюється слідчим, об'єднаних порівняно єдиною метою (завданням) розслідування».

Найбільш істотним моментом у наведеному переліку специфічних сторін тактичних слідчих операцій є, як ми собі уявляємо, вказівка на те, що завдання, які вони вирішують, зазвичай виступають як типові, а ступінь спільності цих завдань дозволяє значною мірою програмувати дії.

Висновки

Отже, виходячи з цього, тактична операція в своїй сукупності є системою узгоджених дій (слідчих, оперативно-розшукових тощо), які здійснюються з дотриманням режиму законності повноважними посадовими особами органів слідства та оперативних служб органу внутрішніх справ для вирішення автономних завдань, що є підпорядкованими загальним цілям розслідування кримінального правопорушення, Зміст кожної такої задачі обумовлюється питаннями характеристики кримінальних правопорушень, що входять у предмет доказування, а за ступенем спільності вони, зазвичай, є типовими, і оптимальне вирішення їх у кожному випадку передбачає виконання певного алгоритму.

Таке визначення, що містить вказівку на основні практично значущі ознаки тактичних операцій, є основою для розробки теорії та практики слідчих операцій.

Література

1. Шиканов В. И. Теоретические основы тактических операций. Иркутск: ИГУ, 1983. С. 17.
2. Драпкин Л. Я. Первоначальные следственные действия в методике расследования преступлений и проблема повышения их эффективности. *Вопросы методики расследования преступлений*. Свердловск, 1976. Вып.50. С. 54.
3. Операція. *Філософський енциклопедичний словник* / В. І. Шинкарук (гол. редкол.) та ін. Київ: Абрис, 2002. С. 451.
4. Дулов А. В. Тактическая операция при расследовании преступлений. Минск: БГУ, 1979. С. 44.
5. Образцов В. А., Ястребов В. Б. Актуальные направления развития криминалистической методики и тактики расследования. *Материалы расширенного заседания Ученого совета ВНИИПП*. Москва, 1978. С. 7.
6. Князев В. А. О понятии тактической операции. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, 1982. Вып. 25. С. 67.
7. Каневский Л. Л. Планирование расследования и разработка тактичес-

ких операций по делам несовершеннолетних. *Алгоритмы и организация решений следственных задач*. Иркутск, 1982. С. 73.

8. Белкин Р. С. Курс криминалистики. Москва: Юристъ, 1997. Т. 3. С. 211-212.

9. Герасимов И. Ф. Тактические операции как форма взаимодействия органов предварительного следствия и дознания. *Тактические операции и эффективность расследования*. Свердловск, 1986. С. 4-5.

10. Кручинина Н. В., Шиканов В. И. Теоретические проблемы алиби и их прикладное значение в уголовном судопроизводстве. Иркутск: ИГУ, 1992. С. 169.

Baranyak Volodymyr Mykhailovych

Candidate of Chemical Sciences, Associate

Professor

Educational and Scientific Institute of Law,

Psychology and Innovative Education

Lviv Polytechnic National University, Chair of

Criminal Law and Procedure

THE CONCEPT OF THE ESSENCE OF TACTICAL OPERATIONS DURING THE INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENSES

The analysis of the scientific literature confirms the ambiguity of the solution to the issue of the essence of tactical operations, the theoretical foundations of the construction of tactical operations and the practice of their implementation in criminal proceedings. A tactical operation is a system of coordinated investigative, investigative and other actions carried out by authorized officials of investigative bodies and operative services of the internal affairs body in compliance with the regime of legality to solve the tasks of criminal justice. The content of such tasks during the investigation of criminal offenses is determined by questions included in the subject of proof, which are typical, and their optimal solution involves the implementation of a certain algorithm.

The basis for the development of the theory and practice of investigative operations is a definition containing an indication of the main practically significant features of tactical operations.

Key words: *tactical operation, concept, essence of tactical operation, investigation of criminal offenses, investigative action, tactical combination, investigative operation.*